

14.01.2022

POL-2021-150532

Oikeusministeriö

Lausunto arviomuistiosta avioliittoon pakottamisen rangaistavuudesta

Asia

Oikeusministeriö on pyytänyt Helsingin poliisilaitokselta lausuntoa arviomuistiosta koskien avioliittoon pakottamisen rangaistavuutta.

Lausunto pyydetään antamaan 14.1.2022 mennessä.

Taustaa

Helsingin poliisilaitoksella on sekä ennalta estävässä toiminnossa että lähisuhdeväkivaltatutkinnassa erityisesti huomioitu kunniaan liittyvän väkivallan torjunta sekä tähän liittyvien rikosten tutkinta. Väkivaltarikostutkinnassa on vuoden 2019 alusta lukien erityisesti painotettu kunniaan liittyvän väkivallan tutkintaa, ja pakkoavioliiton mahdollisuutta on selvitetty useissa ilmoitetuista rikosasioista käynnistyneissä esitutkinnoissa. Esitutkinta on usein alkanut kotihälytystehtävän jälkeen kirjatusta pahoinpitelyrikoksesta, mutta pakkoavioliittoon viittaavien havaintojen kautta asioita on esitutkinnassa selvitetty pääosin rikoslain (39/1889) 25 luvun 3 pykälän mukaisen ihmiskaupparikoksen nimikkeellä.

Helsingin poliisilaitoksella on 8.2.2021 lukien toiminut valtakunnallinen ihmiskaupparikosten tutkintaryhmä. Tutkintaryhmän tehtäviin kuuluu ihmiskaupparikosten paljastaminen, torjunta ja tutkinta kaikkien ihmiskaupparikosten tekemuotojen osalta. Tutkinnan järjestelyihin liittyen pakkoavioliittoliittännäiset esitutkinnot on ohjattu paikallispoliisien lähisuhdeväkivaltaryhmiin näiden rikoksen luonteen vuoksi. Valtakunnallinen ihmiskaupparikostutkinta on vuonna 2021 tutkinut yhtä rikosasiaa, jossa epäillään pakkoavioliittoa. Kyseisessä tapauksessa avioliitto on solmittu Suomen rajojen ulkopuolella sijaitsevalla pakolaisleirillä alaikäisen henkilön kanssa. Tutkittava rikosnimike on epäilty törkeä ihmiskauppa.

Helsingin poliisilaitoksen suorittamissa esitutkinnoissa pakkoavioliittoa epäillään tyypillisesti tapauksessa, jossa avioliitto on solmittu ulkomailla ja toinen tai molemmat osapuolet ovat alaikäisiä. Tyypillisesti pakkoavioliiton

taustalla näyttäisi olevan avioliiton molempien osapuolten sukujen hyväksyntä, ja tapaukset, joissa avioliiton toinen osapuoli on toiminut yksin, näyttäytyvät harvinaisina. Usein epäillyn pakkoavioliiton kohteeksi joutunut henkilö on saattanut olla myöntynäinen, tai jopa ilmaissut suostumuksensa avioliittoon, mutta suostumus on annettu alaikäisenä ja sellaisissa olosuhteissa, joissa tosiasiallista toisin toimimisen mahdollisuutta voidaan pitää kyseenalaisena. Tällainen avioliitto on usein perustunut erilaisiin lupauksiin ja sopimuksiin, joiden perusteella osapuolet tai heidän edustajansa ovat ilmaisseen suostumuksensa avioliiton solmimiseen.

Rikosnimikkeiden osalta Helsingin poliisilaitoksessa tutkituissa pakkoavioliittotapauksissa on epäilty perusmuotoisen tai törkeän ihmiskaupparikostunnusmerkistön mukaista tekoa. Rikoslain 25 luvun 8 §:ssä säädetyn pakottamisrikoksen tunnusmerkistöä ei esitutkinnoissa ole sovellettu, ja sisällöllisesti sen soveltaminen ei Helsingin poliisilaitoksen näkemyksen mukaan ole ollut mahdollista tyyppillisissä poliisin arvioinnin kohteena olleissa pakkoavioliiton olosuhteissa.

Huomiot

Yleisellä tasolla Helsingin poliisilaitos ei näe poliisin käytännön toiminnan näkökulmasta keskeistä merkitystä siinä, toteutetaanko jokin kriminalisointi erilliskriminalisointina vai sisällyttämällä se osaksi jotain olemassa olevaa rikostunnusmerkistöä. Helsingin poliisilaitoksen näkemyksen mukaan mikään arviomuistiossa esitetyistä pakkoavioliiton kriminalisointivaihtoehdoista ei ole täysin ongelmaton.

Helsingin poliisilaitos katsoo, että pakkoavioliiton kriminalisointiin liittyy ennen kaikkea säännöksen soveltamisen rajaamiseen liittyviä tulkintahaasteita sekä näyttöongelmia. Nämä kytkeytyvät merkittävällä tavalla epäillyn rikosasian esitutkintaan.

Arviomuistiossa esitetyn perusteella vähintäänkin jonkinlaista tulkintaa saattaa yksittäistapauksessa liittyä kriminalisoinnin edellyttämän pakon käsitteeseen. Istanbulin sopimuksen valossa pakosta ei ole kyse pelkästään silloin, kun puolison nimenomainen suostumus avioliiton solmimiselle puuttuu, mutta häntä ei kuitenkaan ole pakotettu avioliittoon. Toisaalta Istanbulin sopimuksessa ja sen selitysmuistiossa pakottamisen katsotaan merkitsevän fyysistä ja psykologista voimankäyttöä, jossa käytetään pakkoa tai uhkausta.

Helsingin poliisilaitoksen käsityksen mukaan pakko ei käsitteenä ole useissa yhteyksissä terminologisesti sillä tavalla yksiselitteinen, että sen rajapinta suhteessa kenties muunlaiseen taivutteluun olisi tarkkarajainen. Ottaen huomioon, että Istanbulin sopimuksen valossa avioliittoon pakottamiseksi ei toisaalta riitä pelkkä suostumuksen puuttuminen, mutta toisaalta nimenomainen suostumus on mahdollista katsoa annetuksi pakotettuna, on tämä omiaan aiheuttamaan merkittäviä näytöllisiä haasteita. Erityisesti ulkomailta solmittujen epäiltyjen pakkoavioliittojen osalta korostuneisuus vaikeus

saada esitutkinnassa sellaista selvitystä, jonka perusteella voitaisiin jälkikäteen ylipäättään luotettavasti arvioida avioliiton osapuolen tahdonmuodotuksen sisältöä tai sen vapaaehtoisuutta.

Arviomuistiossa viitataan ihmiskauppasäännöksen esitöiden nimenomaiseen toteamukseen siitä, ettei uhrin suostumuksella ole teon oikeudellisessa arvioinnissa merkitystä, koska ihmiskaupassa on kyse niin vakavista teoista, ettei henkilö voi antaa niihin oikeudellisesti pätevää suostumusta. Vaikka ihmiskaupan muissa tekotavoissa suostumuksella ei ole merkitystä, avioliittoon pakottamisessa on kuitenkin arviomuistion mukaan määritelmällisesti kysymys tilanteesta, jossa kohde on pakotettu toimimaan vastoin tahtoaan. Suostumuksen luonteen eroihin viittaavan toteamuksen merkitys jää asiayhteydessään epäselväksi. Sen perusteella ei selviä, onko viittauksella tarkoitettu, että uhrin suostumusta olisi mahdollisesti perusteltua pakkoavioliiton osalta arvioida sen oikeudellisen pätevyyden osalta eri tavalla suhteessa ihmiskaupparikoksen nykyisiin tekotapoihin.

Arviomuistiossa on esitetty näkökohtia sen osalta, että pakkoavioliittoa koskevan kriminalisoinnin laajentaminen myös muihin kuin juridisesti päteviin avioliittoihin voisi aiheuttaa mahdollisia ongelmia etenkin laillisuusperiaatteen näkökulmasta. Helsingin poliisilaitos katsoo, ettei juridisesti pätevän avioliiton asettaminen rangaistavuuden soveltamisen kriteeriksi olisi sekään ongelmatonta. Kuten arviomuistiossakin viitataan, avioliittoon pakottamisen on jo sellaisenaan katsottu olevan vakava henkilön itsemääräämisoikeutta loukkaava teko. Helsingin poliisilaitoksen käsityksen mukaan pakkoavioliiton rangaistavuus olisi kuitenkin, ainakin uhrinäkökulmasta tarkasteltuna, perustellumpaa kytkeä ajatukseen avioliittoon pakotetun jatkuvasta itsemääräämisoikeuden tosiasiallisesta loukkaamisesta, jonka vakavuuden aste on yksittäistapauksessa arvioitavissa uhrin tosiasiallisten olosuhteiden kautta.

Ainakin juuri edellä todetusta näkökulmasta tarkasteltuna voidaan pitää vähintäänkin epätyydyttävänä ajatusta, että uhrin itsemääräämisoikeuden loukkaamisen rangaistavuuden osalta olisi ratkaisevaa merkitystä yksinomaan sillä, onko uhri pakotettu nimenomaan juridisesti pätevään avioliittoon, vai onko hänet pakotettu avioliiton kaltaisiin tai muutoin vastaaviin olosuhteisiin. Ihmiskaupparikoksena tutkitun pakkoavioliiton uhrin näkökulmasta ei ole merkitystä, onko avioliitto solmittu suomalaisen lainsäätäjän näkökulmasta juridisesti pätevällä tavalla vai ei, tosiasiallinen vaikutus on sama, tai vielä määräävämpi.

Helsingin poliisilaitoksen käsityksen mukaan jonkinlaista ihmiskauppakriminalisoinnin sisäistä jännitteisyyttä voidaan nähdä sisältyvän siihen arviomuistiossa esitettyyn vaihtoehtoon, jossa ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistöä täydennettäisiin lisäämällä siihen avioliittoon pakottaminen teon tarkoitukseksi.

On mahdollista esittää, ettei enemminkin pistemäisesti avioliiton solmimishetkeen liittyvä vapaaseen tahdonmuodostukseen kohdentuva itsemääräämisoikeuden loukkaus välttämättä rinnastu vakavuudeltaan muihin säännökseen jo sisältyviin tekoihin, ainakaan ilman lisäedellytyksiä. Arviomuis-tion kahdessa eri kohdassa, joissa on arvioitu pakkoavioliiton kriminalisoin-tia pakottamista koskevan kriminalisoinnin kautta, on ainakin kyseenalais-tettu sellaisten yksiselitteisten perusteiden olemassaolo, joiden vuoksi ni-menomaan avioliittoon pakottaminen olisi perusteltua asettaa erityisase-maan suhteessa muihin tapauksiin, joissa henkilö pakotetaan esimerkiksi ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. Arviomuistiosta ei ole kuitenkaan suo-raan luettavissa, miten tähän perusteluun on suhtauduttu ihmiskauppari-kokseen ehdotetun täsmennyksen osalta.

Ihmiskaupparikokseen ehdotetun täsmennyksen osalta arviomuistiossa to-detaan lisäksi nimenomaisesti, ettei siinä olisi kyse rangaistavuuden laajen-tamisesta, vaan säännöksen sovellettavuuden edistämisestä ja selkiyttämi-sestä. Arviomuistiossa kuitenkin viitataan hallituksen esitykseen (HE 155/2014 vp) ja todetaan, ettei sen säännöskohtaisissa perusteluissa yksi-selitteisesti todeta avioliittoon pakottamisen tarkoittavan itsessään ihmisar-voa loukkaavaa kohtelua ja kaikkien pakkoavioliiton muotojen olevan siten rangaistavia ihmiskauppana muiden ihmiskauppasäännöksen elementtien täytyessä. Lisäksi arviomuistiossa todetaan, että esitöiden perusteluissa muista rangaistavista teoista käytetyt kuvaukset voivat ohjata avioliittoon pakottamisenkin osalta tulkintaa siihen suuntaan, että avioliittoon pakotta-minen muodostuisi ihmisarvoa loukkaavaksi olosuhteeksi vasta esimerkiksi jonkinlaiseen hyväksikäyttöön yhdistettynä. Mikäli tämä arviomuistiossa vii-tattu tulkinta otetaan lähtökohdaksi, voitaneen esitetty ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistön täsmennys perustellusti tulkita pikemminkin rangaistavuu-den laajentamiseksi kuin pelkäksi säännöksen soveltamisalan selkiyttä-mistä koskevaksi täsmennykseksi. Mikäli taas tulkinnan lähtökohtana pidet-täisiin sitä, että avioliittoon pakottaminen katsottaisiin itsessään ihmisarvoa loukkaavaksi kohteluksi, ei puolestaan ehdotettu täsmennys olisi enää var-sinaisesti tarpeellinen.

Helsingin poliisilaitoksen käsitys on, että nykyiset rikoslain säännökset ovat varsin kattavat, ja että arviomuistiossa viitatus mahdolliset pakkoavioliittoa koskevat täsmennykset tai laajennukset eivät ainakaan esitettyssä muodos-saan ole kannatettavia.

Poliisipäällikön sijaisena,
Apulaispoliisipäällikkö

Heikki Kopperoinen

Rikoskomisario

Markku Silén

Asiakirja on sähköisesti allekirjoitettu asianhallintajärjestelmässä. Poliisi 14.01.2022 klo 17:21. Allekirjoituksen oikeellisuuden voi todentaa kirjaimosta.